

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2024

Tartalom

A Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények
2024. évi számának tisztelgése a Collegium Hungaricumok
alapításának centenáriumán

- 11 SZABÓ MÁTYÁS
„A m. kir. oktatásügyi miniszter Ő Excellenciája a magyar
kormány legforróbb elismerését küldi”. Magyar oktatók
tevékenysége az osztrák–magyar külügyi utánpótlásképzésben
a Cs. és Kir. Konzuli Akadémián
- 41 UJVÁRY GÁBOR
„Csendes sziget a nagy város kellős közepén”. A berlini
Collegium Hungaricum otthona
- 69 DÉVAVÁRI ZOLTÁN
Az „Udvarhelyi-ügy”
- 107 KERESZTES CSABA
A magyar történetírás 1936 és 1947 között.
Makkai László bibliográf tanulmánya a francia tudományos
élet tájékoztatására
- 153 TÓTH ÁGNES
A Berliini Magyar Kultúra Háza megalapítása
- *
- 181 ERDŐS BENCE – NEUMANN TIBOR – RÁGYANSZKI GYÖRGY
Egy régi városkönyv kalandos élete. (Németlipcse legrégebbi
jegyzőkönyve és korai bejegyzései)
- 223 KANÁSZ VIKTOR
Várday Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból
(1537–1548)

- 237 VIROVECZ NÁNDOR
Erdélyi vajda kerestetik. Ecsedi Báthory András javaslatai
Giovanni Battista Castaldónak (1553)
- 263 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Izabella királyné és II. János választott magyar király
kapcsolatai a konstantinápolyi francia követekkel
(1557–1569)
- 297 LOVAS BORBÁLA – PETNEHÁZI GÁBOR
Enyedi György halotti orációja Hunyadi Demeter fölött
(RMNY 688)
- 321 TOMKÓ ZOLTÁN
Egy meghíúsított kiadás? Julius von Salm
Báthory Zsigmondnak címzett levele
Giovanni Michele Bruto Magyar történetéről (1592)
- 345 BURAK AKIN
Magyar rabok portréi a 16–18. századi Isztambulból
- 367 PETNEHÁZI GÁBOR
„Bécsi tanácskozás és pápistai végezés az magyar nemzet ellen”
(1624)
- 387 BALOGH ZSUZSÁNNA
Meghívók a Bornemissza família 17. századi lakodalmaira
- 407 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
A gályákról szabadult magyarországi prédikátorok
küldöttségének látogatása a leideni református gyülekezetnél
(1676)
- 425 RESTÁS ATTILA
Unitárius temetési prédikációk Sárosi János felett (1703)
- 447 KOCSIS ANNAMÁRIA
A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye
levéltárában II.

- 465 HEGYI ÁDÁM
Levelek Erdődy György országbíró és az algyői reformátusok viszonyával kapcsolatban (1735–1744)
- 501 TÓTH FERENC
Messze esett-e az alma a fájától? II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása 1737-ből
- 519 HURSÁN SZABOLCS
Batthyány Lajos Ernő életrajza (1746)
- 535 POSTA ANNA
Szőnyi Benjámín latin nyelvű versei a keresztény kegyességről
- 549 NAGY ÁGOSTON
„Dicsekvő búcsúztatás”. Báró Pászthory Menyhért ezredes baranyai inszurgenseket búcsúztató beszédének ügye a Polizeihofstelle előtt (1810)
- 571 KISS MARGIT
Adalék a Tübingai pályairás történetéhez 1812-ből
- 583 LAJTAI L. LÁSZLÓ
„Language which was meant to unite man to man, has been allowed to become a barrier between man and man”
Friedrich Max Müller levelei Hunfalvy Pálhoz (1873–1878)
- 611 SCHWARCZWÖLDER ÁDÁM
Széll Kálmán „paktuma” és mellékletei
- 637 GYARMATI ENIKŐ
A svájci Kék Kereszt helye az alkoholizmus elleni küzdelem kultúrtörténetében: Beszámoló a Magyarországi Kék Kereszt Egyletek 1918–1921. évi helyzetéről
- 651 BÁBA VIKTÓRIA – BENE KRISZTIÁN
A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált magyar tagjai I. A jelenlegi határokon belül született veteránok
- 679 CSEKE PÉTER
Balogh Edgár levelei Kacsó Sándornak a Vásárhelyi Találkozó előkészítése idején

- 691 FÓRIS ÁKOS
Tábori lelkészek a Donnál. Dokumentumok a magyar királyi
2. honvéd hadseregnél szolgáló magyar tábori lelkészeknek
a katonai elöljárósággal és polgári lakossággal való
kapcsolatához
- 731 KOVÁCS BALÁZS
„Ilyen túlzásokra maga Rákosi elvtárs haragudna a legjobban”.
Molnár Erik és Révai József levélváltása 1952-ben
Rákosi Mátyás születésnapjára a *Századok*ban megjelenő
„tudományos” írás kapcsán
- 739 GECSÉNYI LAJOS
Ahogyan egy volt katona látta. Nádas Lajos vezérkari ezredes
válaszai az amerikai katonai kémelhárításnak (CIC)
a magyar emigrációról feltett kérdéseire (1952)
- 757 EÖRY GABRIELLA
1956-os menekültek Angliában
- 781 KOVÁCS-GERGELY MARIANNA
Adalékok a magyar konzuli szolgálat újjászervezésének
történetéhez – az 1. sz. Konzuli utasítás (1960)
- 791 WENCZ BALÁZS
Az NDK párt- és kormányküldöttsége Magyarországon
1964. május 6–12.
- 821 JÁNOSI CSONGOR
Életrajzi adalékok a titkosszolgálati görbe tükörben.
Kányádi Sándor és erdélyi kortársai
a Securitate 1968. évi irataiban
- 855 SERES ATTILA
Magyar diplomaták Kárpátalján a brezsnyevi érában
(1969–1982)
- 913 Szerzők

Várday Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból (1537–1548)¹

A késő középkorban oly sokrétű szentszéki–magyar kapcsolatok a Mohács utáni évtizedekben lényegesen beszűkültek, ugyanakkor számtalan fennmaradt levél bizonyítja, hogy I. Ferdinánd uralmának első évtizedeiben is élő maradt a Rómával való érintkezés. Erre jó példát nyújtanak az 1529-ben kinevezett Várday Pál esztergomi érseknek III. Pál pápához, illetve a pápa bíboros neposához, valamint I. Ferdinánd mellé rendelt nunciushoz írt levelei. E források rávilágítanak az érsek és Róma közti kapcsolatok főbb szegmenseire, ugyanakkor a parmai Farnese-levéltár fontosságára is.

A parmai Farnese-levéltár hungarikái

A vatikáni kutatások fő színtere természetesen a Vatikáni Apostoli Levéltár, illetve a Vatikáni Apostoli Könyvtár. Ugyanakkor a szentszéki gyűjtemények történelmi fejlődése következtében a pápai palotákon kívül Rómában és egyéb olaszországi városokban is sok vatikáni forrás található.² E tekintetben kiemelkedő fontosságú a Farnese család levéltára. Alessandro Farnese III. Pál pápa néven 1534-es megválasztását követően egészen haláláig, 1549 novemberéig viselte a pápai tiarát. E másfél évtized során a pápaság és maga a Farnese család magyar vonatkozásban is fontos szerepet kapott, ugyanis nemcsak passzív szerepet játszott, hanem tevőlegesen is részt vett a magyarországi egyházi és hadügyek alakulásában. Ennek köszönhetően a család levéltára a Mohács utáni évtizedek – s a későbbi időszak – vonatkozásában is különösen fontos, azonban kevésbé kutatott gyűjteménye.

III. Pál pápa időszakában Alessandro Farnese bíboros nepos személye nyert megkülönböztetett szerepet, ugyanis 1537-től rá bízta a pápai kúria levelezésének vezetését, amit 1549-ig végzett. Így kerültek a magyar vonatkozású levelezések a Farnese család székhelyére, Parmába. Amikor Bourbon Károly, Parma és Piacenza hercege 1734-ben a nápolyi trónt is megszerezte, a Farnese-levéltárat új székhelyére vitette, majd pár évtized múlva csak kisebb része került vissza Parmába, s a mai napig az Archivio di Stato di Parma Carteggio Farnesiano Estero gyűjteményében őrzik. Mindez szerencsésnek mondható, ugyanis a Nápolyban maradt források jelentős része megsemmisült a második világháború alatt.

¹ Készült a HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoportban, illetve a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Klebelsberg Kuno kutatói ösztöndíj támogatásával.

² TUSOR, 2022, 112–113.

A nápolyi gyűjtemény első magyar kutatója Óváry Lipót volt,³ a parmai bustákat pedig Kollányi Ferenc nézte meg először, aki 1897-ben római kutatóútja során utazott egy igen rövid időre Parmába, hogy felmérje a gyűjtemény magyar vonatkozásait. Erről így vallott: *„A húsvéti idő közeledtével, a mikor a vatikáni levéltárban a munka huzamosabban szünetel, Felső-Olaszországba utaztam, hogy a pármái állami levéltár anyagának egy részével megismerkedjem. Bizton reméltem ugyanis, hogy a III. Pál pápa (1534–1549.) idejéből fennmaradt irományok Pármában őrzött részében magyar vonatkozású dolgokra is talállok, annál is inkább, mert a levéltárban magyar kutató előttem még nem fordult meg.”*⁴

Kollányi az idő rövidsége miatt nem tudta módszeresen áttekinteni a forrásokat: *„A gyűjtemény »Carteggio Farnesiano« cím alatt van a levéltárban elhelyezve, úgyszólván kizárólag csak időrendi sorba szedett levelekből és nuncziusi jelentésekből áll. Az első levelek az 1530. évből valók. Ettől az évtől kezdve lapoztam át én is a fasciculusokat és folytattam az 1552. évig bezárólag. A gyűjtemény ugyan egészen 1725. terjed, minthogy azonban az 1551–1552. évek fasciculusaiban már semmit sem találtam hazánk történetére vonatkozólag, s próbakép hasonló eredménytelenséggel forgattam át az 1560. év három fasciculusát is, nem remélhettem, hogy a további keresés kellő sikerrel fog járni.”*⁵

A gyűjtemény áttekintését követően több tapasztalatot is megfogalmazhatunk. Kollányi elsősorban a gyűjtemény legjelentősebb részét, III. Pál pápa pontifikátusát nézte át, a korábbi és későbbi időszak viszont kutatatlan maradt. A Carteggio Farnesiano Estero nem egy korábbi, 15. századi iratot is tartalmaz, ezeknek azonban nincs komolyabb magyar relevanciája. Kollányi az iratokat nem adta ki, hanem rövid regeszta formájában ismertette őket. A műfaj nyújtotta lehetőségek miatt e leírásokba nem kerülhetett be minden adat, így több fontos információ is elsikkadt.⁶ Az egyik legnagyobb problémát azonban az jelenti, hogy az általa bemutatott iratok visszakeresése a megadott jelzetek alapján gyakorlatilag lehetetlen, mára az összes jelzet elavulttá vált, s a gyűjtemény – többségében évről-évre – országok és városok szerint lett bustákba rendezve, több esetben paginálás vagy sorszámozás nélkül. Fontos kiemelni, hogy bár Kollányi vélelme szerint 1551–1552-ben, illetve 1560-ban, valamint a közbülső és ezt követő években már nem találni magyar vonatkozású forrásokat, az általam végzett kutatás során kiderült, hogy az 1550-es évek elején, valamint az azt követő évtizedekben, sőt a 17. századból, illetve még a 18. század elejéről is találhatóak nagy számban hunga-

³ Személyére és kutatásaira: ÓVÁRY, 1877; ÓVÁRY, 1879; KANÁSZ, 2024a.

⁴ KOLLÁNYI, 1905, 312.

⁵ Uo., 313.

⁶ Pl. Johann Fabri (Faber) bécsi püspök 1540. június 20-án, III. Pálnak írt levelében arra kérte a pápát, hogy Juncker Jánost, a veszprémi Mindenszentek-társaskáptalan prépostját, budai nagyprépostot nándorféhevári püspökként suffraganeus püspökké nevezzék ki. E levélben a prépostról méltató sorokkal emlékezett meg a bécsi püspök, becsületes, körültekintő, tanult, valamint élete deledőjén álló férfiként mutatva be a kiszemeltet. Végül a levél alapján Juncker veszprémi préposti hivatalviselési idejének utolsó ismert dátumát is 1539-ről 1540-re tehetjük. ASPr, Carteggio Farnesiano e Borbonico Estero, b. 86. Regesztájában Kollányi a leltáratásról, illetve az életkoráról, valamint a veszprémi stallumáról nem tett említést. KOLLÁNYI, 1905, 341.

rikaforrások.⁷ Végül az is bebizonyosodott, hogy Kollányi rövid kutatóútja alatt az általa preferált korszakot illetően sem tudott minden magyar vonatkozású forrást megtalálni. Ilyennek számít például a mellékletben található 4. forrás, Várday Pál III. Pál pápának 1541. október 31-én írt levele.⁸

Várday Pál levelei

A Parmában őrzött források közül jelen közleményben Várday Pál esztergomi érseknek⁹ az ott fellelt leveleit, illetve ennek kapcsán római kapcsolatait mutatom be. Ezek a levéltár hungarikáinak csak egy kis szeletét jelentik, azonban írójuk személyének jelentősége miatt a gyűjtemény fontos részét képezik. A kutatás során összesen hat darab Várday-levelet sikerült azonosítani, ezek a Germania névvel ellátott 86., 87., valamint az Ungheria fasciculust is tartalmazó 159. bustában találhatók.

Várday neve már Mohács előtt is ismert volt az Örök Városban.¹⁰ Az 1526-os mohácsi csatát követően Szapolyai János támogatásával nyerte el az érseki széket, azonban hamarosan átpártolt Habsburg Ferdinánd oldalára. 1528-ban már az ő hívének számított, s e minőségében foglalkozott VII. Kelemen pápa az esztergomi érseki megerősítésével.¹¹ A pápai kinevezés ugyanakkor csak a következő évben, 1529. február 4-én érkezett meg.¹² Ezt követően a főpap több levelében fordult egy-egy ügy vonatkozásában a szentszékhez.¹³ 1537. február 17-én Morone nunciust kereste meg azzal a kéréssel, hogy segítse őt az országgyűlésen megszavazott adók beszédésének engedélyezésében.¹⁴ Emellett pedig az is kiderül, hogy a nuncius a zenggi püspökön keresztül üzent neki korábbi kérdései kapcsán.¹⁵ 1540. november 8-án Alessandro Farnese bíborost kereste fel az érsek. Ebben megemlítette, hogy a római megbízottjaként is tevékenykedő Szondy Pál címzetes rosoni püspök leveleiből értesült a bíboros vele szembeni jóakaratról és támogatásáról, amelyért hálóját fejezte ki, illetve további ügyek kapcsán hozzá küldte Giovanni Maria Malvezzit (Joannes Maria Maluetius), a későbbi portai rezidens, Girolamo Aleano legátus emberét.¹⁶ Pár hónappal később, 1541. február 25-én szintén Farnese bíborosnak címzett levelében ismételtelen biztosította a pápai nepost a támogatá-

⁷ Ezek közül kiemelkedik a tizenötéves háború, valamint a visszafoglaló háborúk időszaka. Az iratok publikálása és feldolgozása már folyamatban van.

⁸ Az irat érdekessége, hogy az eredeti példány a parmai levéltárban található, ugyanakkor készült róla egy korabeli másolat, amit a Vatikáni Apostoli Levéltár őriz, s innen került 2002-ben kiadásra. BESSENYEI, 2002, 154–158.

⁹ Az érsekről: LACZLAVIK, 2014.

¹⁰ NEMES, 2015, 7, 17–18.

¹¹ KOLLÁNYI, 1905, 316.

¹² Uo., 317.

¹³ Például 1535-ben Várday panaszt tett a pápánál bizonyos vádaskodások miatt, melynek kapcsán eljárás indult. KOLLÁNYI, 1905, 325.

¹⁴ ETE, III, 138–139, 144–146, 148–154.

¹⁵ Lásd az 1. számú levelet. Regesztában: KOLLÁNYI, 1905, 331; ETE, III, 133, röviden idézi: FRIEDENSBURG, 1892, 113, 1. j.

¹⁶ Lásd a 2. számú levelet. Regesztában: KOLLÁNYI, 1905, 342–343.

sért érzett hálája és bizalma felől.¹⁷ Ugyanezen év október 31-én hosszú levélben értesítette a pápát az ország helyzetéről (János király haláláról, Ferdinánd seregének vereségéről, valamint Buda elfoglalásáról) és a rá leselkedő veszélyekről, habár kiemelte, hogy tudja, III. Pál pápa a királytól és a szentszéki hírnököktől napi szinten értesül a magyarországi állapotokról. Kiemelte, hogy a török a következő évben a Magyarországon túli keresztény területek ellen is elindul. A király mindent megtesz a védekezés érdekében, s kéri a pápát is a még aktívabb cselekvésre és támogatásra. Természetesen mindeközben maga Várday is felkészül: várakat erősít és katonákat tart fenn.¹⁸

Következő ismert levele évekkel későbbi, 1548-ból való, amikor január 13-án azt írta a bíboros neposnak, hogy római emberének leveléből megtudta, Farnese bíboros továbbra is jóakarattal van iránta. Mindemellett reméli, hogy segítségével sikerül elérnie azt, amit Ferdinánd király és ő is már régóta kérelmez az érseknek és egyházának.¹⁹ Utolsó két ismert levele is hasonló hangnemben íródott. Mindkettő 1548. augusztus 11-én kelt, az egyiknek III. Pál, a másiknak Alessandro Farnese volt a címzettje. Előbbiben biztosítja a pápát, hogy akár halála árán is szolgálni fogja a vallás ügyét, s mindent megtesz a romlott állapotok felszámolásáért. (Mindezzel elsősorban a protestáns reformáció egyre érzékelhetőbb terjedésére utalhatott.)²⁰ Utóbbiban a bíborosnak örömét fejezte ki az Alessandro által Ágoston atyával küldött levél miatt, s jóindulatát régóta tartó betegeskedése miatt most tudja csak megköszönni.²¹

A levelekből látszik, hogy a főpap rendszeresen küldött követeket, megbízottakat Rómába, hogy képviseljék az ügyét, illetve ellássák információkkal.²² Ugyanakkor a rendületlenül hálálkodó leveleink hátterében a bíborosi cím elnyerésére való törekvése állhatott. Bakóc Tamás halálát követően ugyanis – bár II. Lajos megpróbálkozott Szalkai László esztergomi érsekkel –, hosszú évekig nem kreált új magyar bíborost a pápa.²³ Csak az 1530-as évek második felében változott a helyzet. I. Ferdinánd magyar királyként egy magyar koronabíboros²⁴ kreálását kívánta ugyanis elérni. Ennek személye sem volt titok, ugyanis Várday Pál már 1529 óta bizonyosan ambicionálta a bíborosi kalapot.²⁵ Maga az uralkodó nyilatkozott úgy a nuncius előtt, hogy Várday az ajánlást „kikoldulta, mintegy kierőszakolta”.²⁶ Mint látható, az érsek a nunciusokkal is kapcsolatot tartott, nyilván azt szem előtt tartva, hogy mekkora beleszólásuk van ügyének ala-

¹⁷ Lásd a 3. számú levelet. Regesztában: KOLLÁNYI, 1905, 343. Kollányi tévesen 29-re datálta az iratot.

¹⁸ Lásd a 4. számú levelet.

¹⁹ Lásd az 5. számú levelet. Regesztában: KOLLÁNYI, 1905, 353; ETE, V, 1–2.

²⁰ Ugyanakkor az is kiderül a levélből, hogy Farnese bíboros válaszolt a korábbi leveleire. KOLLÁNYI, 1905, 354; ETE, V, 56. Az iratot a parmai levéltárban 2023-as kutatásunk során nem sikerült megtalálni.

²¹ Lásd a 6. számú levelet. Regesztában: KOLLÁNYI, 1905, 355. Alessandro Farnese pedig megfelelő alapot szolgáltatott mindehhez azzal, hogy jóindulatáról és támogatásáról biztosította az érseket. Jó példa erre a bíboros 1548. február 10-i levele. ETE, V, 6–7.

²² NEMES, 2017, 126.

²³ FRANKL, 1874, 81–92; TUSOR, 2004b, 300–304.

²⁴ Az uralkodói előterjesztésre kinevezett kardinálisokat nevezték koronabíborosoknak.

²⁵ ETE, I, 511.

²⁶ FRANKL 1874, 92–93; FRANKLÓI, 1903, 52, 504; TUSOR, 2005, 50.

kulásába. Ferdinánd a későbbiekben sem tett le tervéről: Girolamo Verallo nunciának 1541 decemberében nevezte meg a kalocsai és esztergomi érseket, akik szerinte jó hírnévnek örvendő, buzgó emberek, s méltók lennének a bíborra.²⁷ A király és főpapja hajthatatlanságát jól mutatja, hogy ezt követően is folyamatosan próbálkoztak, Ferdinánd és Várday levelei ékes bizonyítékai mindennek.²⁸ Még az érsek halála előtt egy hónappal, 1549 szeptemberében is az I. Ferdinánd mellé rendelt Prospero Santacrocce nunciuson keresztül kérte a szentszéket Várday kreálására.²⁹ Az öreg főpap végül sosem nyerte el a bíbort, helyette pár évvel később Fráter Györgynek sikerült a bíborosi kollégiumba kerülnie, azonban az újdonsült bíboros nem sokáig örvendhetett mindennek, a hír vételét követően nem sokkal már vérbe fagyva feküdt az alvinci kastélya padlóján.³⁰

Összegzés

A parmai Farnese-levéltár alapvető fontosságú forrásokat rejt a kora újkori Magyar Királyság tekintetében. Ennek ellenére a források kiadása, feldolgozása még nagyrészt várat magára. Kollányi Ferenc több mint egy évszázada részlegesen átnézte és regesztaformában közzétette az általa talált, elsősorban III. Pál korszakának iratait. Rövid kutatóútja miatt azonban nem volt lehetősége átfogóbb kutatást végezni, s így elsősorban a későbbi korszakokat illetően, egészen a 17. század végéig sok magyar vonatkozású hungarika vár feldolgozásra. Emellett a regeszta-formában történő közlés műfajából adódóan nem feltétlenül tartalmaz minden fontos információt. Mindennek tükrében érdemes újra elmélyülni a pámai Farnese-levéltár gyűjteményében. Ennek illusztrálására a Várday Pál esztergomi érsek által kelt iratokat teszem jelen oldalakon közzé. Ezek jól mutatják a Mohács utáni évek szűkülő szentszéki–magyar kapcsolatainak egyik fontos szegmensét és Róma egyik információs csatornáját: az esztergomi érseknek a pápával, a bíboros nappal, valamint az uralkodó mellé rendelt szentszéki nunciussal folytatott levelezését, melynek fókuszában Várday legfőbb, de el nem ért álma: a bíborosi kalap elnyerése húzódott.

²⁷ KOLLÁNYI, 1905, 344–345.

²⁸ A felsorolt leveleken kívül lásd Ferdinánd királynak a pápához írt 1543. október 23-i, 1546. október 29-i, valamint 1548. augusztus 5-i levelét. ETE, IV, 302–303, 514–515, V, 54–55.

²⁹ ÓVÁRY, 1879, XXVI.

³⁰ A kreálás kérdésköréről részletesen: KANÁSZ, 2024b: Egy kardinális kérdés. Várday e témától függetlenül is írt VII. Kelemenhez, majd III. Pálhoz leveleket, elsősorban azért, hogy ingyen kapja meg az érseki kinevező bullát, valamint hogy segítsen a pápa Ferdinándot irányában megbékíteni, illetve engedje el az annata kifizetését. BESSENYEI, 2002, 138–153.

Források³¹

1.

Várdy Pál esztergomi érsek levele az I. Ferdinánd mellé rendelt nunciushoz,
Giovanni Morone modenai püspöknek
Sempte, 1537. február 17.

Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero,
b. 159. IV. Ungheria p. 7–8. – *orig.*

Giovanni Morone nunciushoz a zenggi püspökökön keresztül üzent neki korábbi kérdései kapcsán. Kéri a nunciust, hogy segítse őt az országgyűlésen megszavazott adók beszedésének engedélyezésében.

Reverendissime in Christo pater et domine, domine et confrater observandissime. Salutem et obsequiorum meorum commendationem. Que Dominatio Vestra Reverendissima per dominum episcopum Segniensem³² Vienne responderat ad ea, que ego per eundem sibi significaram, recte intellexeram. Ago Dominationi Vestre Reverendissime gratias ingentes, quod et tam humaniter excusationem meam, quominus ad eam venissem, acceperit, et se quodque suamque operam offerre mihi dignata sit, enitar ipse quoque nullumque pretermittam officii genus, quo dominationem vestram reverendissimam in hac sua erga me voluntate confirmare possim. Articulum,³³ quo de taxa a presbiteris exigenda constitutum est, praesentibus inclusum Dominationi Vestre Reverendissime transmittito. Eandem etiam atque et rogo, ut quando per eam non licet, curet, quo celerius fieri potest, ab Sanctissimo Domino Nostro impetrare, ut possim permittere salva atque integra conscientia mea taxam huiusmodi exigere. Equidem omnibus me viribus opposui, egi que et cum regia maiestate et reliquis consiliariis, ne insueto hoc onere presbiteri gravarentur, quod siquid contribuendum esset, honor et autoritas Sancte Sedis Apostolice in ea re observaretur. Postquam tamen ita decretum est, mihi que potissimum haec provincia exactionem curandi, velut potiori hic inter ecclesiasticos est demandata, mos gerendus est Maiestati Suae. Id ut nullo conscientie onere facere liceat, Dominatio Vestra Reverendissima effectum reddat iterum quammaxime rogo, sibi que persuadeat, habituram se semper eum, cuius opera in omnibus suis et suorum negotiis confidentissime

³¹ A forrásokat a nyelvi jellegzetességeket megtartva, a központozást normalizálva teszem közzé.

³² Valószínűleg a Rómában már régóta ismert, követként többször megforduló Jozefics Ferenc (Franjo Jožefić) zenggi püspök (?–1549). NEMES, 2017, 122; MOLNÁR, 2019, 288.

³³ Az 1537. évi XV. törvénycikkben megadóztatták a tizedet bíró főpapokat, a XVI. törvénycikk kimondta, hogy az esztergomi érsek köteles az ország védelmére saját költségén bandériumot tartani, a XVII. törvénycikk értelmében pedig a plébánosoknak, valamint a kápolna- és oltárigazgatóknak adót kell fizetniük. MOE II, 5–6, 13–14; FRAKNÓI, 1875, 3–4.

uti possit, et eandem felicissime diu ad vota cupio valere. Ex arce Sempthe,³⁴ XVII° die Februarii, Anno Domini MDXXXVII^o.

Reverendissimae dominationis vestrae deditissimus frater et servitor:
Strigoniensis

[*Címzés:*] Reverendissimo in Christo patri ed domino, domino nostro, sanctissimi domini nostri apud Sacratissimam Regiam Maiestatem legato, episcopo Mutinensi³⁵ etc. domino et confratri observandissimo

2.

Várday Pál esztergomi érsek levele Alessandro Farnese bíborosnak

Bécsújhely, 1540. november 8.

Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero, b. 86. s.p. – *orig.*

Szondy Pál címzetes rosoni püspök leveleiből értesült a bíboros jóakarataról és támogatásáról, amelyért hálás. A további ügyek kapcsán hozzá küldte Giovanni Maria Malvezzit, Girolamo Aleano legátus emberét.

Reverendissime ac illustrissime domine et patrone observandissime salutem et servitutis meae commendationem. Ex pluribus litteris reverendi domini Pauli Zondini episcopi Rosonensis³⁶ etc. sollicitatoris mei istic in Urbe intellexi reverendissimam et illustrissimam dominationem Vestram ea benignitate et pietate negotium veteris dignitatis meae conservande gratia a me susceptum apud Sanctissimum Dominum nostrum promovere et vix aliquid sollicitudini sue addi possit de quibus omnibus eas, quas debeo immortales ago Reverendissime ac Illustrissime Domine Vestre gratias rogoque negotio isti meo adeo adesse velit, ut iam tandem optatum finem his proximis quatuor temporibus sortiatur, quod perpetua mea servitute a Sanctissimo Domino nostro sacrosancta sede apostolica et reverendissima ac illustrissima Dominatio Vestra totaque familia sua pro viribus emereri conabor ceterum hunc dominum Joannem Mariam Maluetium³⁷ familiarem reverendissimi domini cardinalis Brundusini³⁸ istuc proficis-

³⁴ Sempthe (Šintava, ma SK).

³⁵ Giovanni Morone (1509–1580) 1529-től modenai püspök, 1542-től bíboros, I. Ferdinánd mellé rendelt nuncius (1536–1538, 1539–1541). Életéről és nunciaturájáról: FRIEDENSBURG, 1892; ROBINSON, 2012.

³⁶ Szondy (Szondi) Pál († 1558) rosoni püspök, római magyar gyóntató. NEMES, 2017, 126, 128.

³⁷ Giovanni Maria Malvezzi, I. Ferdinánd király első portai rezidense (1546–1552).

³⁸ Girolamo Aleandro (1480–1542) humanista bíboros, III. Pál pápa németországi legátusa. FRIEDENSBURG, 1893.

centem hortatus sum ut nonnulla reverendissime ac illustrissime domine vestre meo nomine referat, cui ut benignas aures et eius verbis perinde atque meis fidem adhibere velit rogo. Quam Deus Optimus Maximus incolumen ad vota conservet. Ex civitate Nova Austriae³⁹ octava Novembris 1540.

Reverendissime Domine Vestre deditissimus servitor
Paulus archiepiscopus Strigoniensis manupropria

[*Címzés:*] Reverendissimo ac Illustrissimo Domino Alexandro Cardinali Farnesio⁴⁰
Sacrosancte sedis apostolice vicecancellario etc., domino et patrono observandissimo

3.

Várday Pál esztergomi érsek levele Alessandro Farnese bíborosnak

Bécs, 1541. február 25.

Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero, b. 86. s.p. – *orig.*

Köszöni a bíborosnak a támogatását, amiért nagyon hálás.

Reverendissime ac illustrissime domine, domine et patrono observandissime salutem et servitutum meam. Cum in omnibus meis rebus eam dominationis vestre reverendissime erga me voluntatem et benevolentiam hactenus expertus sim, ut nihil plane sit, quod ab ea iam me non assequi posse confidam, ego vero vicissim pluribus litteris et nuntiis meam in eandem observantiam et pietatem illi declararim explicaverimque, quod me eidem suisque omnibus in omne tempus obstrinxerim ac plane devoverim. Nunc ad eas litteras respondens, que mihi optatissime a dominatione vestra reverendissima mense Novembri date hodie allate sunt. Tantum illud dicam, me dignitatis meae tuende vel augende spem omnem in dominatione vestra reverendissima ita iam pridem habere repositam, ut ista singulari humanitate fretus, prestantiaque et autoritate, qua ceteris omnibus iure antecellit, persuaserim mihi iam pridem omnia me istic facile consequi posse, que quidem ab utriusque nostrum dignitate minime essent: cetera coram ex internuntio meo dominatione vestra reverendissima cognoscet, cui me humiliter commendo et eandem ad vota cupio diu felicissime valere. Datum Vienne⁴¹ die XXV° Februarii, Anno Domini MDXXXXI^o.

Reverendissime et Illustrissime Dominationis Vestre deditissimus servitor

³⁹ Bécsújhely (Wiener Neustadt, A).

⁴⁰ Alessandro Farnese (1520–1589) III. Pál pápa unokája, 1534-től bíboros, bíboros neposként a korszak szentszéki diplomáciájának egyik vezéralakja. Róla, illetve a Farnesék és Habsburgok kapcsolataira: MARCHI, 1988, 3–34.

⁴¹ Bécs (Wien, A).

Paulus archiepiscopus Strigoniensis manupropria
[Címzés:] Reverendissimo ac Illustrissimo Domino et Patrono meo, Observanissimo
Domino cardinali Farnesio S. R. E. vicecancellario etc.

4.

Várdai Pál esztergomi érsek levele III. Pál pápának

Esztergom, 1541. október 31.

Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero,
b. 159. IV. Ungheria p. 37–41. – orig.⁴²

Értesíti a pápát az ország helyzetéről, habár tudja, III. Pál napi szinten értesül a magyarországi állapotokról. Kiemelte, hogy a török a következő évben a Magyarországon túli keresztény területek ellen is elindul. A király mindent megtesz a védekezés érdekében. Kéri a pápa támogatását. Maga is várakat erődít és katonaságot tart fenn.

5.

Várdai Pál esztergomi érsek levele Alessandro Farnese bíborosnak

Pozsony, 1548. január 13.

(Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero,
b. 159. IV. Ungheria No. 16. – orig.)

Római emberének leveléből megtudta, hogy a bíboros továbbra is jóakarattal van iránta. Reméli, hogy segítségével sikerül elérnie azt, amit a király és ő is már régóta kérelmez az érseknek és egyházának.

Reverendissime et Illustrissime Princeps et Domine, Domine Observandissime!

Servitutis meae commendationem. Ex litteris internuntii mei, quem nuper Romam miseram cognovi reverendissimam et illustrissimam dominationem vestram meae singularis in eadem fidei atque observantiae non oblitam voluntatem erga me optimam ei ostendisse, quae res mihi profecto accidit gratissima, non solum ex opera et autoritate sua imprimis id, quod mihi ecclesiaeque meae iam dudum serenissimi regis mei intercessione petitur, a Sanctissimo Domino nostro impetratum iri plane confido, verum etiam propterea, quod me meamque ecclesiam eximiae praestantiae excellentique virtuti

⁴² Az iratot Kollányi nem találta meg, ugyanakkor a levél Rómában őrzött másolata, valamint annak magyar nyelvű fordítását már közölték. A Parmában őrzött eredeti szöveg, illetve a kiadott másolat nem tartalmaz lényeges különbségeket, ezért annak újbóli kiadását nem tartottam szükségesnek. BESSENYEI, 2002, 154–158. A kiadásról: TUSOR, 2004a.

reverendissimae et illustrissimae dominationis vestrae, adeoque clarissimae isti familiae suae me in omne tempus obstrinxi ac pene devovi, ut omnis mei nominis recordatio apud ipsam mihi accidat iucundissima. Quare quod reverendissima et illustrissima dominio vestra ab aliquot annis incepit pro sua benignitate singulari ad exitum iamtandem perducatur, perficiaturque, ut mecum una posterum mei veterem ecclesiae meae dignitatem retentam et conservatam sibi uni acceptam referant, utque multo quam antea illustrior sit in his locis ac celebratior fama nominis sui.

Servet eandem altissimus Deus felicem et incolumem diu. Posonii⁴³ die XIII Ianuarii MDXLVIII.

Reverendissimae et illustrissimae dominae vestrae deditissimus servitor
Paulus archiepiscopus Strigoniensis manupropria

[*Címzés:*] Reverendissimo et Illustrissimo Principi et Domino, Domino Alexandro Cardinali Farnesio, Sanctae Romanae Ecclesiae vicecancellario etc., Domino meo observandissimo

6.

Várday Pál esztergomi érsek levele Alessandro Farnese bíborosnak

Bécs, 1548. augusztus 11.

Archivio di Stato di Parma, Carteggio Farnesiano Estero, b. 87. s.p. – orig.

Ágoston testvértől megkapta a bíboros levelét, amelyre betegsége miatt csak most tud válaszolni, egyben köszöni a bíboros támogatását.

Reverendissime et illustrissime domine, domine observandissime humillimam servitutis meae commendationem.

Cum nuper frater Augustinus⁴⁴ Roma rediens humanissimas mihi litteras reverendissimae et illustrissimae dominationis vestrae reddidisset, magnopere sum gavisus, quod ex illis cognovi quantae illi curae sit omnis mea meaeque ecclesiae vel conservatio vel accessio, et simul Sanctissimus Dominus Noster, quae me clementia prosequatur, quod igitur hactenus propter aegritudinem, quae me diu multumque oppressit, commode non licuit, reverendissimae et illustrissimae dominationi vestrae nunc gratias ago atque habeo ingentes, de ista in me sua incredibili humanitate, et ut ipsa meis verbis apud Sanctissimum Dominum Nostrum hoc idem praestare dignetur, et simul ut perpetuam istam pro omnibus meis ornamentis propugnationem liberaliter gerat, ab eadem supplex etiam

⁴³ Pozsony (Bratislava, ma SK).

⁴⁴ A Fraknói Vilmos által Boglussics Ágostonnak nevezett dalmát származású dominikánus szerzetes lehet, akit ezekben az években gyakran küldtek Rómába a magyar főpapok, például Fráter György is. FRAKNÓI, 1903, 65–68; ETE, V, 6–7.

atque etiam peto vehementer, et quando iam pridem intelligit reverendissima et illustrissima dominatio vestra quantopere me illi addixerim, ac pene devoverim in omne tempus, restat, ut paucis illi confirmem quicquid istinc accessionis accepero vel fortunae vel dignitatis, id totum me vestrae reverendissimae et illustrissimae dominationi vestrae relaturum acceptum, ac si secus gratiam referre non licuerit. Deum Optimum Maximum oraturum omni tempore pro felicitate incolumitateque sua et suorum omnium.
Datum Viennae die XI mensis Augusti, Anno Domini MDXLVIII.

Reverendissimae et illustrissimae dominationis vestrae deditissimus servitor,
Paulus archiepiscopus Strigoniensis manupropria

[Címzés:] Reverendissimo et illustrissimo domino, domino meo observandissimo, domino Alexandro cardinali de Farnesio Sanctae Romanae Ecclesiae vicecancellario etc.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ASPr

Archivio di Stato di Parma

*

BESSENYEI

2002

Lettere di principi. Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578), szerk. BESSENYEI József, Róma–Budapest, 2002.

ETE

I

Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, I. 1520–1529, szerk. BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János, Budapest, 1902.

ETE

IV

Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, IV. 1542–1547, szerk. KARÁCSONYI János – KOLLÁNYI Ferenc, Budapest, 1909.

ETE

V

Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, V. 1548–1551, szerk. KARÁCSONYI János – KOLLÁNYI Ferenc – LUKSICS József, Budapest, 1912.

FRAKNÓI

1875

FRAKNÓI Vilmos: *A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt*, Budapest, 1875. (A magyar országgyűlések története, 2, 1537–1545.)

- FRAKNÓI
1903
FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal*, 3, Budapest, 1903.
- FRANKL
1874
FRANKL Vilmos: *Három magyar bibornok-jelölt a XVI. században*, In: *Új Magyar Sion*, 5. (1874) 81–100.
- FRIEDENSBURG
1892
Nuntiatur des Morone 1536–1538, bearb. von Walter FRIEDENSBURG, Gotha, 1892.
- FRIEDENSBURG
1893
Legation Aleanders 1538–1539, 1–2, bearb. von Walter FRIEDENSBURG, Gotha, 1893.
- HORVÁTH
2024
HORVÁTH Terézia: *Kollányi Ferenc Rómában (1897)*, In: *Fraknói Vilmos Emlékkönyv*, szerk. TUSOR Péter – KANÁSZ Viktor, Budapest–Róma, 2024. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/24.) 575–589.
- KANÁSZ
2024a
KANÁSZ Viktor: *Nápoly búvkörében. Óváry Lipót és az itáliai magyar történetkutatás*, In: *Fraknói Vilmos Emlékkönyv*, szerk. TUSOR Péter – KANÁSZ Viktor, Budapest–Róma, 2024. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/24.) 483–533.
- KANÁSZ
2024b
KANÁSZ Viktor: *Egy kardinális kérdés. Fráter György bíborossá kreálásáról*. [megjelenés alatt]
- KOLLÁNYI
1905
Regesták a római és párizsi levéltárakból, kiad. KOLLÁNYI Ferencz, *Magyar Történelmi Tár*, 4/6. (1905) 311–376.
- LACZLAVIK
2014
LACZLAVIK György: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)*, Pécs–Budapest, 2014. (Sziluett.)
- MARCHI
1988
Adele Vittoria MARCHI: *Parma e Vienna*. Parma, 1988.
- MOE II.
MOE II. *Országgyűlési emlékek. Magyar Királyság (1526–1606), Erdély (1540–1699) II. 1537–1545*, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, 1875. (Monumenta Hungariae, Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae, 2.)
- MOLNÁR
2019
MOLNÁR Antal: *Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán ura-*

- lom alatt. Budapest, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)
- NEMES
2015
Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevái (1523–1526), kiad. NEMES Gábor, Budapest–Győr–Róma, 2015. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/12; A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 23.)
- NEMES
2017
NEMES Gábor: *Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után*, In: *Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században*, szerk. VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár, Pécs, 2017. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 17.) 105–133.
- ÓVÁRY
1877
ÓVÁRY Lipót: *Kutatások a nápolyi Farnese levéltárban*, In: *Századok*, 11. (1877) 1. sz. 1–17.
- ÓVÁRY
1879
III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549), szerk. ÓVÁRY Lipót, Budapest, 1879. (Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria, 16.)
- ROBINSON
2012
Adam Patrick ROBINSON: *The Career of Cardinal Giovanni Morone (1509–1580): Between Council and Inquisition*, Farnham–Burlington, 2012.
- TUSOR
2004a
TUSOR Péter: *Fejedelmi forrásközlés*, In: *BUKSZ*, 16. (2004) 2. sz. 107–119.
- TUSOR
2004b
TUSOR Péter: *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században*, In: *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. NEUMANN Tibor, Budapest, 2004, 291–310.
- TUSOR
2005
TUSOR Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*, Budapest–Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/3.)

TUSOR
2022

TUSOR Péter: *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)*, Budapest–Róma, 2022. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/20.)